

RYDE

Regional Youth Dialogue
for Europe

Funded by
the European Union

Преглед на главни заклучоци Компаративна анализа на младинските политики во земјите на Западен Балкан

Координатор на компаративната анализа:

Мона Џеџај (Mona Xhexhaj), Academy of European Integrations and Negotiations) (Албанија)

Учесници во студијата:

Александра Јерков
Владимир Ментус
Сарита Брадаш
Брикена Бериша
Маја Јовановска
Лутјона Лула
Александар Ивковиќ
Розафа Бериша
Васко Маглешов
Аниса Лоја
Хата Курјаковиќ
Сеад Џигал

Септември 2024.

**Оваа публикација е финансирана од Европската Унија. Нејзината содржина е исклучива одговорност на Академијата за европски интеграции и преговори и не мора да ги одразува ставовите на Европската унија.*

Содржина

ВОВЕД	1
1. СОЦИОЕКОНОМСКА ОБЛАСТ	5
1.1. ВРАБОТУВАЊЕ – ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	7
1.1.1. Гаранција за млади.....	7
1.1.2. Препораки за вработување во Западен Балкан, вклучително и Гаранцијата за млади.....	8
1.2. ОБРАЗОВАНИЕ – ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	10
1.2.1. Препораки во доменот на образованието.....	10
1.3. СЕКСУАЛНО И РЕПРОДУКТИВНО ЗДРАВЈЕ – ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	11
1.3.1. Препораки во доменот на сексуалното и репродуктивното здравје.....	12
2. УЧЕСТВО НА МЛАДИТЕ - ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	14
2.1. Препораки за учество на младите.....	15
3. МЕДИУМИ, КУЛТУРА И ДИГИТАЛЕН СВЕТ	17
3.1. МЕДИУМСКА ПИСМЕНОСТ - ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	18
3.1.1. Препораки во доменот на медиумската писменост.....	18
3.2. ДИГИТАЛНИ ВЕШТИНИ - ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ	19
3.2.1. Препораки во доменот на дигиталните вештини.....	19
3.3. КУЛТУРНИ ПОЛИТИКИ - КЛУЧНИ ЗАКЛУЧОЦИ	20
3.3.1. Препораки за културни политики.....	21

Преглед на
главни заклучоци
Компаративна анализа
на младинските
политики во земјите на
Западен Балкан

RYDE
Regional Youth Dialogue
for Europe

Funded by
the European Union

ВОВЕД

ВОВЕД

Компаративната анализа на младинските политики во земјите на Западен Балкан (ЗБ) е спроведена во рамки на проектот Регионален дијалог на младите за Европа (RYDE), кој е финансиран од Европската Унија (2023–2026). Проектот го води Фондацијата Центар за демократија од Србија, во соработка со партнерски граѓански организации (ГО) од Западен Балкан, меѓу кои се Академијата за европска интеграција и преговори (Албанија), Youth Act Centar (Албанија), Косовска иницијатива за стабилност (Косово*¹), Мрежа на прогресивни иницијативи (Босна и Херцеговина), НВО Инфоцентар (Северна Македонија) и Регионална академија за демократски развој (Србија). Целта на проектот е да ги зајакне младите луѓе и граѓанските организации, особено младинските организации, за активно да учествуваат во структуриран дијалог со носителите на одлуки. Проектот има за цел да ја подобри соработката на младите од Западен Балкан, да ги промовира демократските вредности, како и политичките, економските и социјалните придобивки од европските интеграции за земјите од Западен Балкан.

Оваа анализа има цел да обезбеди детален компаративен увид во јавните политики поврзани со младите во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово*, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, вклучително и документи за (јавни) политики, како што се стратегии, акциски планови и закони. Со анализата се проценува усогласеноста на мерките предвидени со овие младински политики со другите релевантни области на политиката, додека во исто време се вреднува и усогласеноста на овие политики со потребите на младите, целите за одржлив развој (SDG) и потребата од градење социјална отпорност. Исто така, оваа анализа формулира препораки за подобрување на јавните политики во секоја област опфатена со ова истражување.

Оваа анализа се фокусира на три клучни области кои се препознаваат како особено важни за младите во земјите на Западен Балкан:

- 1) Социоекономска област: вработување, образование, сексуално и репродуктивно здравје;
- 2) Учество на младите: граѓански и политички ангажман, социјална инклузија и учество на младите во процесот на одлучување;
- 3) Медиуми, култура и дигитален свет: медиумската и дигитална писменост на младите, зајакнување на критичкото размислување, застапеноста на младите во медиумскиот простор, видливоста и медиумската афирмација на младите од маргинализираните групи и учеството на младите во креирањето на културните политики.

Истражувањето и анализата на податоците во рамки на овие три области беше спроведено од експертски тим составен од 11 членови, вклучувајќи тројца лидери на тимови и осум истражувачи од регионот на Западен Балкан.

¹ Ова име не ги доведува во прашање ставовите за статусот и е во согласност со Резолуцијата SB UN (UNSCR) 1244/1999 и Мислењето на Меѓународниот суд на правда за декларација на независност на Косово*.

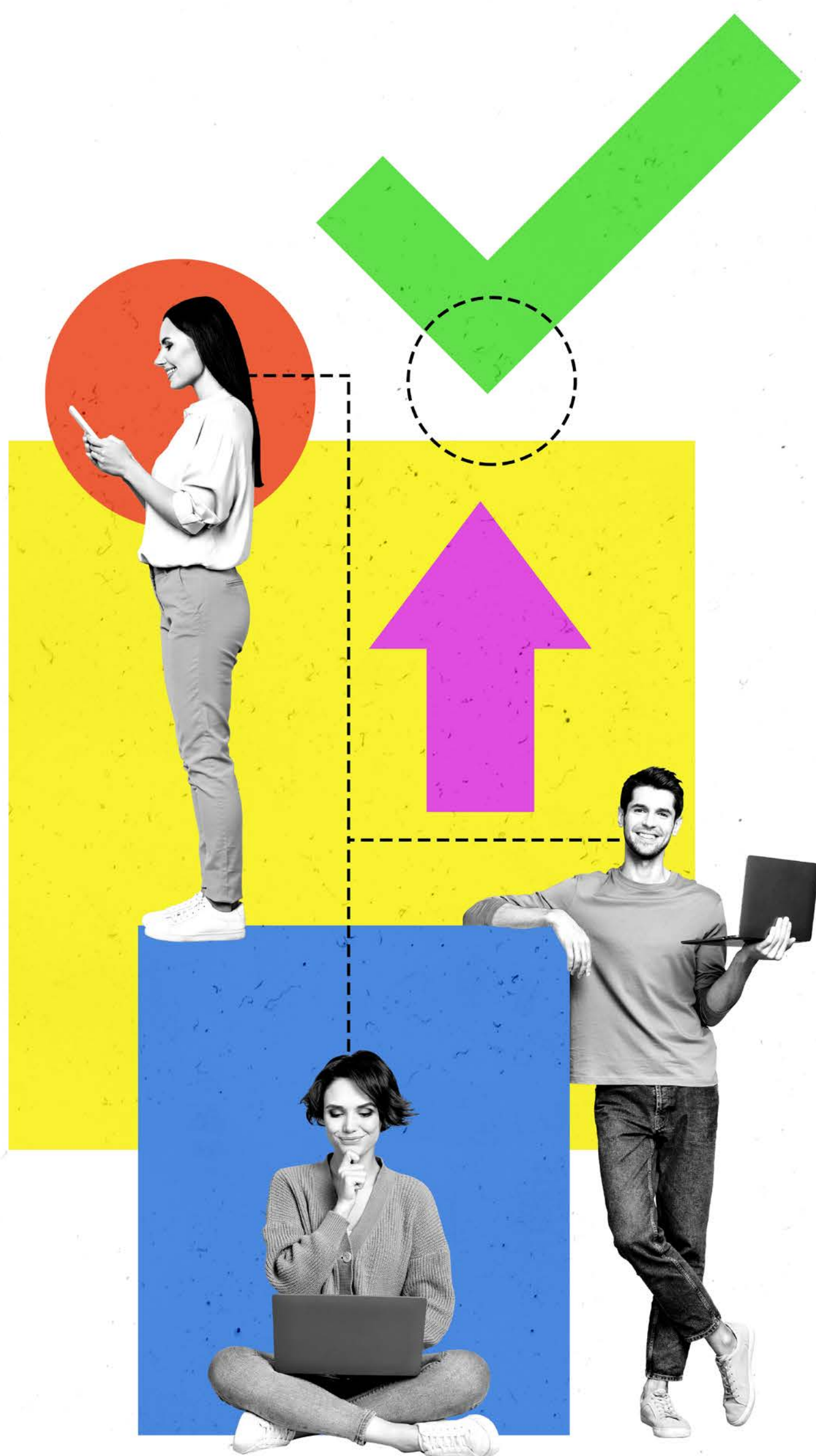
Преглед на
главни заклучоци
Компаративна анализа
на младинските
политики во земјите на
Западен Балкан

RYDE
Regional Youth Dialogue
for Europe

 Funded by
the European Union

1

Социоекономска област

Социоекономска област

Социоекономската област во контекст на оваа анализа опфаќа:

- 1) Вработување на млади и конкретни предизвици со кои се соочуваат младите кога влегуваат на пазарот на трудот.
- 2) Образование, квалитет и релевантност на образовните системи во регионот.
- 3) Пристап до сеопфатните услуги за сексуалното и репродуктивно здравје на младите од целиот регион.

сите земји од Западен Балкан начелно имаат сеопфатна стратешка, правна и институционална рамка со која се регулира социо-економската област од важност за младите.

Националните стратегии за млади претставуваат главна стратешка рамка за младите во сите области низ регионот.

Во законодавна смисла, сите земји од Западен Балкан имаат консолидирани закони во доменот на вработувањето, образованието, сексуалното и репродуктивното здравје; сепак, постои значителен простор за подобрување на овие закони и следење на нивната примена.

1.1. ВРАБОТУВАЊЕ – ГЛАВНИ ЗАКЛУЧОЦИ

Според Студијата за вработување на младите во Западен Балкан² објавена од Регионалниот совет за соработка (RCC) од Сараево, просечната стапка на невработеност кај младите во регионот изнесува **35,1%**, што двојно повеќе во однос на 14,5% во Европската унија³. Податоците укажуваат на фактот дека 23,7% од младите во Западен Балкан се во NEET статус (не се вработени, не се на школување или обука), што е повеќе од двојно поголем резултат од 11,1% забележан во Европската Унија. Стапката на невработеност на младите во Босна и Херцеговина е меѓу највисоките во Европа, а многу млади луѓе се соочуваат со тешкотии да најдат стабилни и пристойно платени работи. Младите луѓе во земјите од Западен Балкан често се вработени врз основа на договори за временна работа, со непропорционален удел на договори за работа со скратено работно време.

Поради присуството на корупција и непотизам во општествата на Западен Балкан, кои ја поткопуваат меритократијата, се појави тренд на де-професионализација, при што младите луѓе често работат на работни места кои не се во согласност со нивните квалификации и се карактеризираат со синдромот „подвработеност“ (работат на работни места под нивото на своите вештини). Според студијата на RCC, просечната стапка на вработеност на младите со низок степен на образование (освен Албанија) изнесува 7,2% - што е помалку од половина од европскиот просек од 18,5%. Иако значително подобра, регионалната стапка на вработеност на младите со висок степен на образование изнесува 41,4%, што и натаму е значително под европскиот просек од 57,3%.

Земјите од Западен Балкан спроведоа различни стратегии за развој на вработувањето, но само некои од нив се специјално дизајнирани да ги таргетираат младите кои предвремено го напуштиле училиштето или пошироката млада популација. Вработувањето во Босна и Херце-

² Study on Youth Employment in the WB, RCC, 2021, <https://www.rcc.int/docs/573/study-on-youth-employment-in-the-western-balkans>, пристапено на 11 март 2024 година.

³ Youth unemployment rate in the European Union for 2022, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesem140/default/table?lang=en>

говина е децентрализирано и главно управувано на ниво на ентитети.

Некои земји се обидуваат повторно да воспостават врска меѓу средните стручни училишта и бизнис секторот со усвојување дуален систем на образование, имајќи предвид дека стручните училишта често не им ги обезбедуваат на учениците потребните вештини кои се бараат на пазарот на трудот (Црна Гора, Србија).

Поддршката за самовработување, субвенциите за вработување и директниот развој на проекти и програми за јавни работи претставуваат начини на кои се обезбедува поддршка за вработување. Голем број економии од Западниот Балкан доделуваат **субвенции за заработка** (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово*, Србија) за да помогнат во создавањето работни места за младите.

Повеќето земји, вклучувајќи ги Босна и Херцеговина, Црна Гора, Северна Македонија и Србија, воспоставија посебни иницијативи за поддршка на младите во процесот на премин кон самовработување. Значајна компонента на програмата за вработување млади е младинското претприемништво. Институционалната рамка за младинското претприемништво во регионот е далеку од совршена. Поради недостиг на искуство, младите се соочуваат со потешкотии да ги надминат административните и бирократските пречки и не можат да обезбедат финансиски средства за својот бизнис. Помошта понудена преку ГО и владините иницијативи е минимална.

1.1.1. Гаранција за млади

Спроведувањето на програмата Гаранција за млади е во различни фази во земјите од Западен Балкан. Плановите за спроведување на Гаранцијата за млади се усвоени во сите земји во регионот, освен во Босна и Херцеговина.

Усвојување на Планот за имплементација на Гаранции за младите и институцијата одговорна за нејзино спроведување		
Албанија	Усвоен во април 2023	Министерство за финансии и економија
Босна и Херцеговина	Сè уште не е усвоен	Министерство за цивилни работи
Косово*	Усвоен во ноември 2022	Министерство за финансии, труд и трансфер
С. Македонија	Усвоен во март 2023	Министерство за социјална политика, демографија и млади
Црна Гора	Усвоен во јули 2024	Министерство за труд, вработување и социјална заштита
Србија	Усвоен во декември 2023	Министерство за труд, вработување, боречки и социјални работи

Сите земји од „западно-балканската шестка“ (WB6), освен Босна и Херцеговина, воведоа платени програми за практикантска работа. Секоја од овие земји има воспоставени иницијативи за поддршка на **приправнички** стаж. Ниту една замија од Западен Балкан сè уште не ја спровела **програмата за стручно оспособување**.

Од 2018 година, Северна Македонија е најуспешната земја на Западниот Балкан во имплементацијата на Гаранцијата за млади. Поставената цел врз основа на која Гаранцијата за млади во Северна Македонија би се оценила како успешна, е дека најмалку 30% од луѓето вклучени во активностите на Гаранцијата успешно излегуваат од неа, било со вработување, повторно вклучување во образовниот процес или вклучување во активни програми и мерки за вработување во рок од четири месеци. Во 2021 година, од вкупниот број лица кои влегле во процесот на Гаранција за млади (19.322), 8.064 млади лица на возраст до 29 години, односно 41%, обезбедиле вработување или стекнале вештини кои ја подобриле нивната вработливост.⁴

4 EU's Progress Report on North Macedonia 2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/28a9322a-3f18-434e-89d2-0890c90b2f96_en?filename=SWD_2023_693%20North%20Macedonia.pdf%20, пристапено на 1 декември 2023

1.1.2. Препораки за вработување во Западен Балкан, вклучително и Гаранцијата за млади

- На сите млади луѓе да им се обезбеди пристап до мерките за зајакнување на вештините на младите и намалување на невработеноста, особено на оние од ранливите категории.
- Да се промовира и зголеми поддршката за младинското претприемништво.
- Да се подобрат политиките за вработување во поглед на зелените работни места низ целиот регион.
- Да се забрза усвојувањето на Планот за имплементација на **Гаранцијата за млади** во Босна и Херцеговина.
- Да се обезбеди продолжување на спроведувањето на програмата **Гаранцијата за млади** во сите земји од Западен Балкан со усвоениот План за спроведување на Гаранцијата за млади, за да се овозможи реализација на програмата на целата територија.
- Државните органи треба да воспостават програми за практикантска работа, следење на работата (**job shadowing**), **волонтирање** и други иновативни методи за поврзување на младите со работодавачите преку поедноставување на административните процедури за сите страни кои аплицираат за овие програми.
- Да воспостават координација меѓу надлежните образовни институции и институциите кои се занимаваат со социјални политики и вработување со цел да се приспособат образовните програми, да се намали прекумерното производство на специфични профили на вештини и истовремено да се задоволат потребите на пазарот.
- Да се основаат центри за обука, објекти за едукација и центри за кариерно советување насочени кон развивање на професионалните способности на младите.

1.2. Образование – главни заклучоци

Образовните системи во регионот се соочуваат со предизвици во обезбедувањето вештини кои им се потребни на младите луѓе за современиот пазар на трудот.

Речиси сите земји во регионот имаат развиено и спроведено образовни стратегии, освен Босна и Херцеговина, при што заедничката рамка за образование се состои од неколку јавни политики. Образовните политики во Босна и Херцеговина се децентрализирани, со одговорности поделени меѓу ентитетите и кантоните.

Црна Гора бара посеопфатна образовна стратегија. Не постои единствена, сеопфатна стратегија за целиот образовен систем; наместо тоа, стратешката рамка во образованието се состои од индивидуални стратегии приспособени на специфични сегменти од системот, како што се: Стратегија за рано и предучилишно образование⁵, Стратегија за развој на стручното образование⁶, Стратегија за инклузивно образование⁷, Стратегија за образование на возрасни⁸, итн.

Истражувањата покажуваат дека младите од Македонија, Албанија и Србија се во групите кои веруваат дека **корупцијата** е распространета во образовниот систем, во споредба со другите земји од Западен Балкан. Задоволството на младите од образовниот систем во целина е поголемо од нивното незадоволство во целиот регион. Повеќето млади сметаат дека образованието кое го стекнуваат во училиштата и универзитетите не ги подготвува соодветно за барањата на современиот пазар на труд. Експертизата и образованието често се сметаат за секундарни во однос на социјалниот статус и придобивките кои произлегуваат од вработувањето.

1.2.1. Препораки во доменот на образованието

- Модернизирање на образовните системи во регионот со цел младите да стекнат вештини потребни за современиот пазар на труд.
- Подобрување на инфраструктурата на образовниот систем, вклучувајќи подобрувања на зградите, опремата, методологиите на наставата и интеграцијата на помошните технологии (адаптивни и рехабилитациони уреди за лица со посебни потреби и постари лица).
- Развивање генерички и критички компетенции кај учениците/студентите и кај сите поединци вклучени во процесот на учење.
- Зајакнување на капацитетите на човечките ресурси во образовниот сектор, вклучувајќи раководечки кадар, персонал и професионални услуги.
- Подобрување на системот за оценување и евалуација на сите академски нивоа.
- Интегрирање на сеопфатната програма за образование за ментално здравје во националната наставна програма.
- Основање на училишни услуги за ментално здравје или воспоставување партнерства со организации за ментално здравје во заедницата за да се обезбедат групи за поддршка на учениците кои се соочуваат со предизвици во врска со менталното здравје.
- Борба против стигматизација ментални болести во училиштата.

5 Стратегија за рано и предучилишно воспитание и образование во Црна Гора (2021-2025), <https://www.gov.me/clanak/strategija-ranog-i-predskolskog-vaspitanja-i-obrazovanja-2021-2025-sa-akcionim-planom>, пристапено на 22 ноември 2023

6 Стратегија за развој на стручното образование во Црна Гора (2020-2024), <https://www.gov.me/dokumenta/3f8ece83-b549-4c84-8ae9-a8620ff67928>, пристапено на 22 ноември 2023

7 Стратегија за инклузивно образование во Црна Гора (2019-2025), <https://www.unicef.org/montenegro/en/reports/montenegro-inclusive-education-strategy>, пристапено на 22 ноември 2023

8 Стратегија за образование на возрасни (2015-2025), <http://nasedoba.me/wp-content/uploads/2016/02/5-Strategija-obrazovanja-odraslih-1.pdf>, пристапено на 22 ноември 2023

1.3. Сексуално и репродуктивно здравје – главни заклучоци

Стратешката и правната рамка во областа на сексуалното и репродуктивното здравје на младите е помалку развиена во споредба со областите на вработување и образование во сите земји од Западен Балкан. Ова се рефлектира во помалиот број на стратегии, акциски планови, програми, закони и регулативи во сите економии во регионот.

Во Албанија, постоела Национална стратегија за безбедност на контрацепција за периодот од **2017-2021 година**⁹, со која се обезбедило сите мажи и жени во Албанија за планирање на семејство, да можат да изберат, да добијат и да користат услуги за планирање на семејството со висок квалитет, како и контрацептивни средства. Законот бр. 8876 за репродуктивното здравје пропишува дека „адолесцентите и младите имаат право на информации и услуги поврзани со репродуктивното здравје, информации и програми насочени кон спречување на несакана бременост и злоупотреба, како и сè друго поврзано со нивното активно сексуално однесување, во согласност со нивната возраст“.¹⁰

Во Босна и Херцеговина не постои сеопфатна стратегија на државно ниво поврзана со сексуалното и репродуктивното здравје, а оваа област е стратешки регулирана на ниво на ентитети. Постојат два закони усвоени на државно ниво со кои се регулира оваа област: Закон за услови и постапка за прекинување на бременоста и Закон за лекови¹¹.

Стратегијата за подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје и права во Федерацијата Босна и Херцеговина, 2010-2019 година¹² фокусирани се на младите во рамките на два стратешки приоритети: промоција на сексуалното и репродуктивното здравје во контекст на здрав начин на живот, за да се намали ризикот од сексуално преносливи болести, предвремена бременост или прифаќање различни ставови на полето на сексуалното и репродуктивното здравје, како и обезбедување повисоко ниво на знаење за овие области преку формално и неформално образование.

Стратегија за подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје во Република Српска 2019-2029 година¹³ наведува дека младите немаат на располагање соодветни услуги приспособени на нивните единствени потреби и чувствителниот период од животот низ кој минуваат. Неколку планирани мерки за реализација на одредени цели се насочени кон младите. Овие мерки се спроведени за да се намали ризикот од пренос на сексуално преносливи болести преку континуирана едукација на населението; за да се зајакне едукацијата заснована на докази за сексуалното и репродуктивното здравје на младите; за да се организира едукација на врсниците за сексуалното и репродуктивно здравје. Федерацијата Босна и Херцеговина и Република Српска посебно ја регулираат здравствената заштита преку Законот за задолжително здравствено осигурување и Законот за здравствена заштита.¹⁴

На Косово* се усвоени Законот бр. 02/Л-76 за репродуктивно здравје¹⁵ и Законот бр. 03/L-110 за прекин на бременоста¹⁶, со кои понатаму се утврдува постапката за прекинување на бременоста и на сите девојки и жени им се дава право слободно да одлучуваат за прекинување на бременоста согласно критериумите утврдени со овој закон. Во 2023 година, Косово* подготвува посебен Закон за репродуктивно здравје и медицински потпомогната концепција.¹⁷

Во Црна Гора, во Стратегија за развој на здравството за периодот од 2023-2027 година¹⁸ со Акцискиот план за периодот 2023-2024 година, анализата на ситуацијата укажува на проблеми во областа

9 National Contraceptive Security Strategy of the Republic of Albania 2017-2021, <https://albania.un.org/en/46613-albanian-national-contraceptive-security-strategy-2017---2021>, пристапено на 14 март 2024

10 Law no. 8876 on Reproductive Health in the Republic of Albania, <https://legislationline.org/albania>, пристапено на 14 март 2024

11 Закон за услови и постапка за прекинување на бременоста и Закон за лекови <https://www.ohr.int/laws-of-bih/>, пристапено на 10 декември 2023

12 Стратегија за подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје и права во Федерацијата Босна и Херцеговина, 2010-2019 година, https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/inquiry_on_sexual_and_reproductive_health_and_reproductive_rights_in_bih.pdf, пристапено на 10 декември 2023

13 Стратегија за подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје во Република Српска 2019-2029 година, https://www.unfpa.org/sites/default/files/board-documents/CPE_Final_Bosnia_and_Herzegovina_Programme_Evaluation_Report.pdf, пристапено на 10 декември 2023

14 Закон за здравствена заштита <https://www.ohr.int/laws-of-bih/>, пристапено на 10 декември 2023

15 Ibid.

16 Law no. 03/L-110 on the Termination of Pregnancy and the Law in Kosovo*, <https://www.kuvendikosoves.org/eng/projektligjet-dhe-ligjet/laws/>, пристапено на 20 декември 2023

17 Law on Reproductive Health and Medically Assisted Conception, <https://www.kuvendikosoves.org/eng/projektligjet-dhe-ligjet/laws/>, пристапено на 20 декември 2023

18 Стратегија за развој на здравството во Црна Гора за периодот од 2023-2027 година https://extranet.who.int/economyplanningcycles/sites/default/files/planning_cycle_repository/montenegro/montenegro.pdf, пристапено на 22 ноември 2023

на обезбедување пристап до универзалните услуги за сексуална и репродуктивна здравствена заштита. Овој документ не содржи мерки ниту пак активности како одговор на наведениот предизвик. Стратегијата за млади 2023-2027, вклучува создавање на меѓусекторски сет активности за подобрување на здравјето и благосостојбата на младите преку информирање на младите за сексуалното и репродуктивното здравје преку програми за услуги за млади и формално образование (основно, средно и високо образование). Областа на сексуалното и репродуктивното здравје во Црна Гора е регулирана со следниве закони: Закон за здравствена заштита, Закон за услови и постапка за прекинување на бременоста, Закон за правата на пациентите, Закон за здравствена заштита на пациентите, Закон за третман на неплодност со помошни репродуктивни технологии, Закон за задолжително здравствено осигурување и Закон за лекови.¹⁹

Во Северна Македонија, Националната стратегија за родова еднаквост 2021-2030²⁰ обезбедува неколку права и средства за остварување на тие права за девојчињата и жените во областа на репродукцијата и контрацепцијата. За прв пат, оваа стратегија го нагласува образованието за сексуалните и репродуктивните права како посебна, специфична цел.

Во Србија, во Националната програма за зачувување и подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје на граѓаните на Република Србија²¹, се нагласува дека практиката на контрола на раѓањето кај младите е доминантно конзервативна, дека сексуалното однесување на младите е ризично, и дека степенот на ангажираност во зачувување на сексуалното и репродуктивното здравје на целото население, вклучително и маргинализираните и обесправените групи, е незадоволителен. Анализата на плановите и програмите поврзани со образованието во основните и средните училишта покажува дека не постои систематски и сеопфатен пристап на образованието во врска со сексуалните и репродуктивните права и здравјето на децата и младите во Србија. Законите кои ја регулираат забраната на дискриминација и заштитата на родовата еднаквост во Србија, како и неколкуте закони од областа на здравството, обврзуваат да се обезбедат соодветни услови за здравствена заштита, вклучувајќи ги сексуалните и репродуктивните права и здравјето на жените. Законот за постапка за прекинување на бременост во здравствените установи ги уредува условите и начинот на изведување на овие интервенции. Законот за забрана на дискриминација²² гарантира дека младите поединци имаат еднаков пристап до можностите во образованието, вработувањето, здравствената заштита и другите клучни услуги.

1.3.1. Препораки во доменот на сексуалното и репродуктивното здравје

- Воведување сеопфатно сексуално образование во наставната програма на основните училишта.
- Да се водат насочени кампањи за подигање на свеста за слободата на сексуалноста и сексуалното здравје насочени кон сите млади, родители и образовните кадри.
- Да се зголемат достапноста и пристапноста на услугите за планирање семејство и современите контрацептивни средства.
- Да се зајакнат постојните капацитети и да се подобри пристапот до услугит поврзани со сексуалното и репродуктивното здравје.
- Да се зголеми достапноста на менструалните и хигиенските производи за сите млади жени.
- Да се подигне свеста за важноста на редовните превентивни прегледи за сексуалното и репродуктивното здравје на младите луѓе, со посебен фокус на сексуално активните млади.
- Да се поттикне учеството на младите во планирањето и донесувањето одлуки во врска со сексуалното и репродуктивното здравје.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Национална стратегија за родова еднаквост на Република Северна Македонија 2021-2030, https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2022-03/GRBMagazine_Issue1Winter2022-1.pdf, пристапено на 1 декември 2023

²¹ Национална програма за зачувување и подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје на граѓаните на Република Србија, http://demo.paragrafs.com/combined/Old/t/t2018_01/t01_0025.htm, пристапено на 10 јануари 2024

²² Закон за забрана на дискриминација, <https://azil.rs/en/wp-content/uploads/2017/04/antidiscrimination-law-serbia.pdf>, посетено на 10 јануари 2024

Преглед на
главни заклучоци
Компаративна анализа
на младинските
политики во земјите на
Западен Балкан

RYDE
Regional Youth Dialogue
for Europe

 Funded by
the European Union

2

Учество на младите - главни заклучоци

2. Учество на младите - главни заклучоци

Сите земји од Западен Балкан имаат усвоено национални стратегии за млади, освен Босна и Херцеговина. Проблемите на младите во Босна и Херцеговина се главно одговорност на ентитетите, а на национално ниво не постои стратегија и закон за млади. Република Српска и Брчко Дистрикт ги усвоија своите стратегии за младите, додека стратегијата за млади на Федерацијата Босна и Херцеговина е во процес на усвојување, според податоците од април 2024 година. Во последниот Извештај за напредокот²³ за БиХ од страна на ЕУ, беше забележано дека „Босна и Херцеговина треба да работи на стратегија за младите на економско ниво за да обезбеди еднаков третман на младите“.

Што се однесува до националните акциони планови за млади, ситуацијата е главно слична во целиот регион. Како исклучок се издвојува Босна и Херцеговина, бидејќи недостигаат документи за политики за младите на национално ниво. Некои под-државни ентитети усвоија локални стратегии и акциони планови за младите, додека усвојувањето на рамки за младите на сите нивоа на власт сè уште треба да се подобри.

Во сите земји од Западен Балкан, законодавството кое се однесува на младите го поддржува принципот на учество на младите. Исто така, главните стратешки документи за политики (најчесто споменатите национални стратегии за млади) во секоја од земјите содржат цел посветена на зајакнување на учеството на младите. Сепак, постои значителна варијација кога станува збор за содржината на подцелите/мерките за постигнување на оваа цел.

Во многу земји, на пример, оваа цел главно се спроведува преку зајакнување на капацитетите на младинските организации и промовирање на волонтерството. Акцентот на подигање на свеста и информирањето на младите за можностите за учество е поредок, што е случај и со меѓународната соработка и мобилност. Во Северна Македонија, фокусот е ставен на поддршката на младинскиот активизам во конкретни области, како што се заштитата на животната средина и дигиталниот простор, што не е случај во другите земји.

Албанија и Црна Гора експлицитно гарантираат права и заштита на младите во своите Устави, додека само на Косово* и во Северна Македонија постојат закони кои гарантираат учество на младите: Закон за зајакнување и учество на младите²⁴ во Косово, усвоен 2009 година и Законот за учество на младите и младинска политика во Северна Македонија, усвоен 2020 година.

Од друга страна, постојат многу други регионални и европски иницијативи кои промовираат учество на младите, како што е Младинската лабораторија за Западен Балкан (*Western Balkans Youth Lab*), формирана од Советот за регионална соработка, ЕУ дијалог со младите (*EU Youth Dialogue*) итн. Србија во моментов е единствената земја на Западниот Балкан и единствена земја надвор од ЕУ која го спроведува ЕУ дијалогот со младите (**EUYD**)²⁵, како структуриран механизам за комуникација помеѓу младите луѓе и носителите на одлуки. Со цел ефективно спроведување на EUYD во Србија, во 2021 година беше формиран Постојан стручен тим за EUYD. Исто така, формирана е и меѓусекторска координативна група (која постои само во земјите членки на ЕУ), во рамките на Младинскиот совет на Владата на Република Србија, во улога на советодавно тело.

Босна и Херцеговина и Косово* се единствените земји на Западниот Балкан чии национални парламенти имаат одбори посветени на младинските прашања. Во Босна и Херцеговина, парламентите на двата ентитета, како и Брчко Дистрикт, имаат работни тела кои се занимаваат со прашања за младите: Одбор за прашања за деца, млади и спорт (Народното собрание на Република Српска), Комисија за младински прашања (Домот на народите на Федерацијата Босна и Херцеговина) и Младинска комисија (Собрание на Брчко Дистрикт). Постоенето на сите три тела е регулирано со соодветните закони.

23 European Union, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf, пристапено на 29 април 2024

24 Kosovo Assembly. *Law on empowerment and participation of youth*, 30 September 2009, <https://rb.gy/fbhjue>, пристапено на 15 јуни 2024

25 „ЕУ дијалог со младите и зајакнување на учеството на младите во процесот на донесување одлуки во Србија“. Институт Политеја. <https://shorturl.at/Ml4az>, посетено на 15 јуни 2024

Корупцијата и недостигот на доверба во јавните институции ги оддалечуваат младите од учество во политичкиот и општествениот процес. Студијата под името: „Заеднички иднини: Учество на младите во мирот на Западниот Балкан“ (2021), која ги опфати сите шест економии на Западен Балкан, покажа дека најчестиот облик на ангажирање на младите (15-29 години) во претходните 12 месеци било објавување на социјалните мрежи за важни политички и социјални прашања (17,2%), потоа потпишување петиции (14,3%), волонтирање за важна цел (11,2%), учество во кампања (9,8%) и учество во демонстрации (5,6%).²⁶

Оваа студија, исто така, ги испитуваше младите луѓе за нивната стапка на учество во политичкиот живот и нивниот интерес за таквото учество. Резултатите покажаа дека и реалното учество и интересот за учество се доста ниски, иако тие не се многу поразлични од просекот на Европската Унија - анкетата објавена од Еуростат во април 2024 година покажува дека 7% од младите во ЕУ учествувале во активности на некоја политичка партија или политичка организација во последните 12 месеци.²⁷ Ова го прави учеството во реалната политика во Босна и Херцеговина (11%) и Црна Гора (10,4%) повисоко од просекот на ЕУ.

2.1. Препораки за учество на младите

- Да се воспостави и овозможи редовно функционирање предвидени механизми за учество на младите во процесите на одлучување во земјите од Западен Балкан, како што се совети на младите.
- Да се воспостави ЕУ дијалог со младите во сите земји од Западен Балкан (Србија веќе го направи тоа).
- Да се воспостават парламентарни комисии за младински прашања во сите земји од Западен Балкан (БиХ и Косово* веќе го направија тоа).
- Да се развие и подобри културата на комуникација меѓу младите и носителите на одлуки во регионот поради ниското ниво на доверба кај младите од Западен Балкан во институциите.
- Да се овозможи долгорочна финансиска одржливост на младинските организации на Западен Балкан и намалување на зависноста од донаторите преку диверзификација на изворите на финансирање, со усвојување на иновативни методи за прибирање средства или воспоставување партнерства со приватниот сектор со цел да им се обезбедат автономија и флексибилност на младинските организации во одговорот на потребите на младите луѓе.
- Да се промовираат и воспостават сеопфатни рамки кои ги поттикнуваат истражувачките иницијативи на младите во академскиот и неакадемскиот сектор, вклучително и создавање структури, политики и механизми за финансирање.

²⁶ Dakash, Susanna, et al. #Sharedfutures: Youth Perception of Peace in the Western Balkans. UNDP, 2021. p. 58.

²⁷ European Commission, Directorate-General for Communication. Flash Eurobarometer 545: Youth and Democracy. 2024, p. 18.

Преглед на
главни заклучоци
Компаративна анализа
на младинските
политики во земјите на
Западен Балкан

RYDE
Regional Youth Dialogue
for Europe

 Funded by
the European Union

3 Медиуми, култура и дигитален свет

3. Медиуми, култура и дигитален свет

Институционалната и правна рамка која се однесува на медиумите, културата и дигиталната сфера во контекст на младите од Западен Балкан претежно е добро развиена. Сепак, постојат бројни проблеми, најчесто во вид на зголемена миграција на младите, незадоволителна координација и соработка меѓу различните сектори одговорни за младите, недостаток на буџетирање за конкретни програми, слаба поддршка во развојот на дигиталната и медиумска писменост, централизирани модели на одлучување поврзани со прашањата за младите и други предизвици.

Напорите за подобрување на медиумската писменост кај младите со цел подобрување на дигиталните компетенции и знаења, зголемени се во сите земји од Западниот Балкан. Граѓанскиот сектор е многу активен во подобрувањето на медиумската писменост и подобрувањето на можностите за стекнување на дигитални вештини кај младите во регионот. Во одредени случаи, медиумската и дигиталната писменост се интегрирани во специјализирани програми и иницијативи, додека во други случаи се развиваат во соработка со различни проекти кои се однесуваат на оваа област.

Кога станува збор за културата, во земјите од Западен Балкан постојат различни законски одредби кои предвидуваат активности за поддршка на културната креативност и младинските иновации. Овие активности имаат декларативен а не суштински карактер. Ограничените резултати во културните програми и вклученоста на младите треба директно да се решат со зголемување на буџетските распределби за културните и младинските организации со цел да се обезбеди поголема финансиска стабилност и поддршка за нивните активности и програми.

Оваа анализа укажува дека постои итна потреба за темелни истражувања за односот на младите кон медиумите, културата и дигиталниот свет во повеќето земји од Западен Балкан. Таквите истражувања би помогнале да се генерираат конкретни податоци и да се обликуваат клучни приоритети и стратегии за иднината. Постоечките материјали главно се изработени врз основа на извештаи и проекти кои се занимаваат со овие прашања само делумно или во рамките на поширок контекст како што се вработувањето на младите, образованието, слободата на медиумите и слично.

Општи препораки за медиумите, културата и дигиталниот свет:

- Спроведете длабинско истражување за поврзаноста на младите со медиумите, културата и дигиталниот свет
- Воспоставете поефикасна соработка и комуникација меѓу релевантните актери во областа на медиумите, културата и дигиталниот свет во контекст на младинските проблеми
- Подобрете ги механизмите за вклучување на младите во креирањето на политиките кои се однесуваат на медиумите, културата и дигиталниот простор
- Воведете годишни награди за младите со цел да се дадат признанија и пофалби за нивната исклучителната работа во медиумите, културата и дигиталната сфера

3.1. Медиумска писменост - главни заклучоци

Во некои економии, медиумската писменост се спроведува преку специјализирани програми и активности, додека во други земји се развива заедно со различни проекти насочени на оваа област.

Ниту една земја од Западен Балкан нема медиумска писменост како задолжителен предмет во рамки на формалното образование. Медиумската писменост е избран предмет во основните училишта во Северна Македонија и во неколку средни училишта на Косово*, додека во Албанија медиумската писменост и критичкото размислување не се присутни, ниту се практикуваат во формална образовна средина. Причина за тоа се различните аспекти на медиумската писменост кои се дел од неколку стратегии и главно се однесуваат на медиумските прашања и компетенции во информатичката писменост. Пилотирањето на медиумската писменост во Албанија покажа дека образовниот систем ќе мора да го надмине предизвикот за интегрирање на медиумската писменост во образовниот систем и да премине од пилот фаза во фаза на вклучување во наставниот план и програма на сите училишта во државата.

Во Босна и Херцеговина, медиумската писменост не е задолжителен предмет, а на државно ниво, како и на пониските нивоа на власт, нема стратешки документи поврзани со медиумската и информатичката писменост.

Во Србија е воведен предметот „Јазик, медиуми и култура“ како избран предмет во средните училишта и во некои стручни училишта.

Црна Гора е најистакнат пример за воведување на медиумска писменост како избран предмет во гимназиите (средни училишта) уште во 2009 година. За учебната 2023/2024 година медиумската писменост стана достапни за учениците од повисоките одделенија од основните училишта (конкретно, во седмо, осмо и деветто одделение). Сепак, првата Медиумска стратегија 2023-2027 година во Црна Гора, усвоена е во октомври 2023 година, заедно со Акциониот план за периодот 2023-2024 година, наведува дека предметите од областа на медиумската писменост во средните училишта се ограничени, и дека е недоволна нивната промоција во училиштата, како и дека постои недостаток на континуирана обука за наставниците.

Застапеноста на младите од Западен Балкан во медиумите сè уште е незадоволителна. Главните причини за оваа ситуација варираат од земја до земја, но некои од заедничките проблеми вклучуваат институционална рамка, недостаток на мотивација од страна на медиумите, како и често недоволно буџетирање од повеќе страни. Ниската медиумска застапеност на младите во општествата на Западен Балкан покажува дека системите обично не ги препознаваат вредноста на младите луѓе и нивниот потенцијал како ресурс за економски развој. Застапеноста на младите во Албанија, според достапните податоци, покажува дека само 28% од младите учествувале во медиумски активности на годишно ниво. Исклучително слабо се застапени програмите кои се однесуваат на малцинските и ранливите групи, како и програмите прилагодени на лицата со попреченост.

3.1.1. Препораки во доменот на медиумската писменост

- Дополнително интегрирање на медиумската писменост и критичко размислување во образовните системи и академски наставни програми на сите нивоа во сите земји од Западен Балкан.
- Воспоставување долгорочна финансиска рамка за иницијативи за медиумска писменост и именување на тело кое ќе ја надгледува имплементацијата на програмата.
- Развивање национални медиумски стратегии со конкретни цели насочени кон зголемување на застапеноста на младите во медиумите, особено од маргинализираните групи.
- Поттикнување на медиумското претприемништво кај младите преку обезбедување финансирање и менторство за оние кои се заинтересирани да креираат сопствени медиумски платформи.

3.2. Дигитални вештини - главни заклучоци

Може да се каже дека постои стратешка рамка за подобрување на дигиталните вештини во земјите од Западен Балкан, освен во Босна и Херцеговина, но таа рамка секако треба дополнително да се подобрува. Во Босна и Херцеговина не постојат стратешки документи поврзани со дигиталните вештини на државно ниво или на пониски нивоа на власт.

Во Србија постои Стратегија за развој на дигитални вештини за периодот 2020-2024²⁸ со Акциониот план усвоен 2023 година. Целите на Стратегијата вклучуваат подобрување на дигиталните компетенции во образовниот систем, како и на основните и напредните дигитални вештини за сите граѓани.

Во Црна Гора, Програма за економски реформи на Црна Гора 2023-2025²⁹ вклучува реформска мерка број 4: Дигитализација на образованието и развој на дигитални вештини, и ја препознава важноста од подобрувањето на информатичка писменост на младите, што е исто така, во согласност со мерките и активностите планирани во новата стратегија за млади.

Во Северна Македонија, Националната стратегија за млади 2023-2027³⁰ поставува една цел, а тоа е „зајакнување на младинскиот активизам во дигиталниот простор, преку подобрување на дигиталната писменост на службениците во локалните и националните институции, со фокус на младите лица“. Овие активности се предвидени и во Акцискиот план на Агенцијата за млади и спорт 2023-2025 година.³¹

Во Албанија, националните стратешки документи кои придонесуваат за развој на дигиталните вештини ги вклучуваат Националната стратегија за образование 2021-2026, Мултисекторската стратегија за дигиталната агенда и Акцискиот план 2022-2026, Националната стратегија за вработување и вештини 2019-2022, Националната стратегија за научно-истражувачка работа, технологија и иновации 2017 -2022 година и НДС II 2015-2020. Повеќето од овие документи бараат ажурирање за идните периоди.³² NYSAP 2022-2029 за Албанија се фокусира на дигиталниот развој како клучна цел. Поточно, Политика од цел 2 наведена во овој документ вели: „Поддршка и поттикнување на иновативноста на младите и подобрување на вештините и професионалноста на младите преку квалитетно образование во областа на ИКТ и други области на дигиталниот развој, со што се зголемуваат и подобруваат можностите за влез на пазарот на труд“.³³

Косово* е оценето како делумно подготвено во областа на дигиталната трансформација и медиумите.³⁴

3.2.1. Препораки во доменот на дигиталните вештини

- Да се охрабрува позитивната онлајн средина за младите и да се даде приоритет на дигиталната безбедност и етичките аспекти во политиките поврзани со дигиталниот простор.
- Да се подобри едукацијата за штетната содржина и нејзините негативни последици за да се заштитат младите на социјалните мрежи.

28 Владата на Република Србија, <https://pravno-informacionisistem.rs/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2020/21/2/reg>, пристапено на 20 април 2024

29 Владата на Црна Гора, <https://www.gov.me/dokumenta/e19b682f-19f3-4788-99f5-ca5ad1df3e4a>, пристапено на 30 април 2024

30 Владата на Северна Македонија, <https://api.ams.gov.mk/wp-content/uploads/2023/10/nsm23-27-sluzhben-vesnik.pdf>, пристапено на 26 април 2024

31 Владата на Северна Македонија, <https://api.ams.gov.mk/wp-content/uploads/2023/10/akciski-plan-2023-2025.pdf>, пристапено на 26 април 2024

32 ITU (2022). Albania - Digital Development Economy Profile.

33 Minister of State for Youth and Children, 2022

34 EU report for Kosovo, 2022 https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/kosovo-report-2022_en

3.3. Културни политики - клучни заклучоци

Нивото на учество на младите во креирањето на културните политики е незадоволително во повеќето земји од Западен Балкан. Младите се дел од поширокиот круг актери вклучени во процесите на консултации во врска со креирањето политики, како што е законски регулирано. Меѓутоа нема податоци кои укажуваат дека младите културни работници се практично ангажирани. Различните законски одредби во земјите од Западен Балкан имаат за цел да ги поддржат културната креативност и иновативност кај младите. Сепак, нивната реализација е повеќе симболична отколку суштинска.

Во Босна и Херцеговина, најголем проблем е недостатокот на сеопфатна национална и стратешка рамка за инвестирање во развојот на културата и спортот, со акцент на младите и припадниците на ранливите групи. Исто така, забележливо е и отсуството на системски пристап. Во својот последен извештај за БиХ³⁵, ЕУ повикува на зголемување на буџетските распределби за културата на сите нивоа на власт, со долгорочни, повеќегодишни одлуки за финансирање, за да се обезбеди стабилност на културната креативност и работа. Покрај тоа, БиХ треба да воспостави формални партнерски структури кои ќе овозможат транспарентно и организирано учество во креирањето културните политики.

Стратегијата за културната политика на Босна и Херцеговина, усвоена 2008 година, споменува само „млади уметници“ и „млади таленти“ без да се фокусира на младите воопшто и нивното вклучување во културните политики и активности. Сепак, постојат неколку позитивни примери на пониски нивоа. Кантонот Сараево ја усвои Стратегијата за развој на културата до 2027 година, во која е наведена среднорочната мерка - поддршка на проектите кои ја зајакнуваат поврзаноста на децата и младите со културните институции.

Во Косово*, Стратегијата за млади 2019-2023, се фокусира на важноста на учеството во културата, препознавање на културите на различните етнички заедници и поддршка на младите од маргинализираните групи, со што се гарантира интеграција и почитување на европските стандарди.

Во Црна Гора, Министерството за култура и медиуми секоја година објавува јавни повици за поддршка на културни проекти,³⁶ кои ги реализираат младинските организации.

Во Северна Македонија, во Националната стратегија за млади 2023-2027, се наведува дека пристапот и учеството на младите во културата се од клучна важност, како и нивната способност за креативно размислување и едукација преку уметност и културни практики.³⁷ Предвидените активности вклучуваат поттикнување на развојот на креативни и образовни програми во доменот на културата и уметноста на предучилишна возраст и во основните училишта. Овие програми понатаму ќе ги поттикнат интересот за културата уште од најмала возраст како и развојот на културните потреби кај младите, но и модернизацијата на наставните програми на факултетите за уметност.

Во Србија, Стратегијата за развој на културата на Република Србија од 2020 до 2029 година со Акциски план, е донесена 2020 година. Стратегијата систематски го регулира јавниот интерес во областа на културата и утврдува стратешки приоритети за нејзин развој во наведениот десетгодишен период. Децата и младите се препознаени како најважен сегмент во развојот на културните потреби, бидејќи тие не се само посетители на настаните, туку и идна публика и креатори во доменот на културата.

35 European Union, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf, пристапено на 29 април 2024

36 Влада на Црна Гора, <https://www.gov.me/clanak/javni-konkurs-finansiranje-projekata-programa-nvo>, пристапено на 30 април 2024

37 Влада на Северна Македонија, https://api.ams.gov.mk/wp-content/uploads/2023/02/nsm-23-27_draft.pdf, пристапено на 29 април 2024

3.3.1. Препораки за културни политики

- Да се зголеми учеството на младите во развојот на културните политики.
- Да се подобрат националните културни стратегии со јасна визија, мерливи цели, поддршка за уметноста и културните индустрии, промоција на различности и инклузија меѓу младите, инвестирање во културно образование и ангажман на меѓународните партнери.
- Усогласување на националните културни стратегии со националните стратегии за млади.
- Усогласување на законите поврзани со културата со ратификуваните европски и меѓународни конвенции и стандарди.
- Зголемување на буџетските средства за култура во сите земји од Западен Балкан, (особено во општините) и обезбедување долгорочна финансиска рамка за културни иницијативи и активности, бидејќи многу проекти во моментов зависат од надворешна финансиска поддршка.
- Зголемување на буџетските средства за културни и младински организации за да се подобри нивната финансиска стабилност и ефикасно да се поддржат активностите водени од младите.

RYDE

Regional Youth Dialogue
for Europe

Funded by
the European Union

ПРЕГЛЕД НА ГЛАВНИ
ЗАКЛУЧОЦИ
КОМПАРАТИВНА
АНАЛИЗА НА
МЛАДИНСКИТЕ
ПОЛИТИКИ ВО ЗЕМЈИТЕ
НА ЗАПАДЕН БАЛКАН

Септември 2024.